

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ГРОМОВИЙ Олександр Олегович

УДК 340.15(477)«8/1917»:343.54

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ МОРАЛІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ІХ ст. – 1917 р.)

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних та правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
АНЩУК Ніна Володимирівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри
історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КРЕСТОВСЬКА Наталя Миколаївна,
Національний університет «Одеська морська
академія» МОН України,
завідувач кафедри морського права;

кандидат юридичних наук, доцент
ВОЛОШКЕВИЧ Геннадій Андрійович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри державно-правових дисциплін

Захист відбудеться 29 вересня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «28» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У період розбудови суверенної і незалежної Української держави історичне минуле та правова спадщина Українського народу відіграють важливу роль. І серед багатьох історико-правових явищ велике значення для юридичної та історико-правової науки має саме дослідження процесу становлення та розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.). Актуальність дослідження зумовлюється кількома причинами.

По-перше, слід пам'ятати, що вітчизняна державність та право за роки незалежності України набули незворотного та сталого характеру. Досягнення цього ставить важливі та складні завдання державно-правового розвитку. Одним із таких, найбільш складних аспектів є подальше удосконалення демократичної форми правління, нормативне закріплення прав і свобод людини та громадянина, встановлення загальнолюдських та вітчизняних основ моральності у суспільстві, повага особистої моралі кожної людини. Але вагомі зміни, що відбуваються у зв'язку з євроінтеграційними процесами, державно-правові реформи, які проводяться в українському суспільстві, уточнення або зміна ідеологічних цінностей та переконань призводять до певної невизначеності як основ суспільної моральності, так і особистої моралі, що часто має негативний прояв в українському суспільному житті. Крім того, проблема захисту духовних та моральнісних засад суспільства, моралі кожної людини може бути віднесеною до найбільш важливих аспектів державної політики з питань захисту прав людини.

По-друге, очевидним є те, що стан моральності у сучасному українському суспільстві викликає серйозну занепокоєність органів державної влади. Про це свідчить прийняття низки нормативних актів за останні десятиліття: Закон України від 20 листопада 2003 р. «Про захист суспільної моралі», Укази Президента України: від 27 квітня 1999 р. «Основні напрями розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України», від 15 березня 2002 р. «Про невідкладні додаткові заходи щодо здійснення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», від 4 лютого 2003 р. «Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві», від 24 листопада 2005 р. «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» та ін.

По-третє, існуючі на теперішній час дисертаційні та монографічні дослідження недостатньо мірою відтворюють становлення та розвиток законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.). У наукових працях, як правило, ця проблематика висвітлюється фрагментарно.

Необхідно відзначити значущість здійснення цього дослідження з огляду на подальшу долю вітчизняного кримінального права, окреслення майбутніх шляхів його розвитку. Воно надає змогу розкрити закономірності та напрямки генезиси системи кримінального права України протягом тривалого періоду, а

також виявити фактори, які впливали на її становлення і розвиток. Урахування цих закономірностей, особливостей та факторів може полегшити прогнозування майбутнього розвитку вітчизняного кримінального права, визначення магістральних шляхів його еволюції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» за загальною темою «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016 – 2020 рр. і пов'язаний з планом науково-дослідної роботи кафедри історії держави і права за темою «Стратегія інтеграційного розвитку України: історико-правовий вимір» на 2016 – 2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне, системне та наукове обґрунтування процесу становлення та розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.).

Для досягнення означеної мети необхідно вирішити такі основні завдання:
виявити закономірності та особливості розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.);

Охарактеризувати нормативно-правову базу, яка регламентувала систему злочинів проти моралі на українських землях за староруської та польсько-литовської доби;

надати загальну характеристику процесу розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях за козацько-гетьманської доби;

висвітлити особливості регламентації системи злочинів проти моралі на українських землях за нормами звичаєвого козацького права, а також законодавства України-Гетьманщини;

охарактеризувати стан розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях у складі Російської імперії;

надати характеристику законодавства про злочини проти моралі на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини та моральні цінності, які охоронялися нормами законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.).

Предметом дослідження є процес становлення і розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють територію сучасної України, що за різних періодів належала до складу Київської Русі, Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, України-Гетьманщини, Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Хронологічні межі дисертаційного дослідження охоплюють IX ст. – 1917 р. (до Лютневої буржуазно-демократичної революції).

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стало комплексне використання сукупності універсальних (матеріалістичної

діалектики), загальнонаукових (конкретно-історичний, системно-функціональний, формально-логічний, аналізу) та спеціально-юридичних (порівняльно-правовий, герменевтичний) методів та принципу комплексного використання методології юридичної науки, який є необхідною умовою для продуктивного вивчення законодавства про злочини проти моралі, яке діяло за певних історичних періодів. Метод матеріалістичної діалектики дозволив розглянути систему злочинів проти моралі на українських землях у її постійному розвитку і виявити причинну обумовленість її генезису умовами життя (р.р. 2, 3, 4). Конкретно-історичний метод сприяв дослідженню системи законодавства про злочини проти моралі на українських землях з позицій історичної обумовленості. Зв'язок історичного і логічного методів дозволив виявити закономірності генезису вітчизняного законодавства про злочини проти моралі в зазначені періоди (р.р. 2, 3). Системно-функціональний метод допоміг визначити фактори розвитку системи вітчизняного кримінального права у досліджувані періоди, функціональні зв'язки між його основними нормами та інститутами (р.р. 2, 3, 4). Метод аналізу надав можливість виявити характерні ознаки та особливості окремих складів злочинів проти моралі на українських землях в історичному аспекті (р.р. 2, 3, 4). Спеціально-юридичний метод став важливим засобом тлумачення юридичних понять, термінів, які містяться у правових пам'ятках та стосуються системи злочинів проти моралі на українських землях (п. 2.2, р.р. 3, 4). Використання порівняльно-правового методу обумовлено необхідністю порівняння основних норм законодавства про злочини проти моралі на українських землях за різних історичних періодів (р.р. 2, 3, 4).

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені питанням становлення та розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.): дореволюційних – М. Владимирського-Буданова, К. Войчицьки, Є. Голубинського, Н. Державіна, Р. Губе, Г. Демченка, А. Єфіменка, О. Кістяковського, І. Малиновського, Г. Милорадовича, К. Неволіна, Я. Новицького, А. Павлова, С. Познишева, А. Попова, Й. Розенблатта, А. Скальковського, М. Слабченка, П. Стебельського, Н. Стороженка, Н. Суворова, Н. Таганцева, Ф. Тарановського, І. Теліченка, І. Фойницького, Д. Яворницького; радянського періоду – М. Василенка, С. Гальперіна, В. Кульчицького, К. Ливанцева, А. Манькова, В. Месяца, Б. Ошеровича, Б. Рибаківа, А. Ткача, О. Чистякова, Я. Шапова, А. Яковліва; сучасних – О. Андрусенко, Н. Аніщук, І. Бандурки, А. Безверхова, І. Бойка, А. Васильєва, Г. Волошкевича, І. Грозовського, С. Денисова, М. Єпура, Н. Єфремової, С. Ківалова, М. Кобилецького, М. Колоса, Ю. Копик, В. Коростельова, Н. Крестовської, С. Кудіна, Л. Кучанської, М. Левчук, Д. Любченка, О. Макаренко, П. Музиченка, Н. Никифорова, Т. Остапенка, О. Поповича, Н. Солодкіна, Н. Сушицької, Г. Фельдштейна, М. Шуп'яної та ін.

Джерельну базу дисертаційного дослідження становлять нормативно-правові акти Київської Русі, Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, України-Гетьманщини, Московської держави, Російської

імперії, Австрійської (Австро-Угорської) імперії та інші історико-правові джерела досліджуваного періоду. Найважливішими серед них є церковні статuti князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, Віслицький статут 1347 р., Повний звід статутів Казимира Великого 1420 р., Вартський статут 1423 р., Судебник Мхітара Гоша, Вірменський статут 1519 р., Статuti Великого князівства Литовського (1529, 1566, 1588 р.р.), Соборне Уложення 1649 р., Устав Воїнський 1715 р., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., Звід законів Російської імперії 1832 р., Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та 1885 р., проекти Кримінального Уложення 1754 р. та 1813 р., Статут про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 р., Кримінальне Уложення 1903 р., Кримінальні кодекси Австрійської та Австро-Угорської імперії 1768 р., 1787 р., 1797 р., 1803 р., 1852 р., Закон «Про боротьбу з п'янством в Галичині, Буковині та Великому князівстві Краківському» від 19 липня 1877 р. та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним та системним дослідженням процесу становлення та розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.).

Наукова новизна здійсненого дослідження конкретизується в такому:

уперше:

доведено єдність та взаємозв'язок норм вітчизняного кримінального права, які встановлювали відповідальність за вчинення протиправних діянь, що посягали на моральні устої суспільства та основи моральності взагалі протягом досліджуваного історичного періоду, що знайшло свого відображення у правовій регламентації окремої категорії злочинів – злочинів проти моралі;

встановлено, що процес розвитку законодавства про злочини проти моралі у Наддніпрянській Україні та такий процес на західноукраїнських землях мали спільні риси та закономірності, а саме: значний вплив церкви на регламентацію системи злочинів проти моралі, а також поступове зміщення з плином часу сфери правового регулювання цієї категорії злочинів з боку церковної юрисдикції у бік світської юрисдикції; пом'якшення кримінальної відповідальності за певні злочини цієї категорії у процесі розвитку вітчизняної правової та законодавчої системи, а також декриміналізація частини протиправних діянь;

систематизовано уявлення про нормативне регулювання системи злочинів проти моралі у кодексі українського права 1743 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ», а саме: виявлено особливості складів злочинів, передбачених цим документом; встановлено відмінності у кримінальній відповідальності чоловіка і жінки за скоєння цієї категорії злочинів; охарактеризовано низку обставин, які пом'якшували або обтяжували вину; встановлено наявність диференціації покарань за низку злочинів проти моралі в залежності від майнового стану злочинця та повторності діяння;

доведено позитивний та негативний вплив наявності великої кількості джерел права на розвиток системи вітчизняного кримінального законодавства про злочини проти моралі, які діяли на українських землях у досліджуваній період;

удосконалено:

тлумачення окремих джерел права, які діяли на українських землях у досліджуваній період та регламентували систему злочинів проти моралі, а саме норм звичаєвого права, Статуту Великого князівства Литовського 1588 р., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та 1885 р., Кримінального Уложення 1903 р., і зроблено висновок щодо тісного взаємозв'язку між змістом конкретних норм, присвячених цій категорії злочинів та історико-політичним умовам, за яких ці джерела права формувалися, і суб'єктивним поглядам та переконанням законодавця;

тези про тісний взаємозв'язок норм церковного та світського права, які регламентували відповідальність за злочини проти моралі у цей період, та положень щодо церковного покаяння, яке передбачалося як додаткове покарання за злочин лише стосовно осіб християнської віри;

уявлення про те, що в нормах Артикулу Воїнського 1715 р. відповідальність за низку злочинів проти моралі було віддано на розсуд судді без вказівки на конкретну санкцію, що, з одного боку, давало змогу більш справедливо врахувати всі додаткові обставини справи, а з іншого – могло бути приводом для зловживання владою з боку самого органу правосуддя;

набули подальшого розвитку:

відомості про поліджерельний характер права на українських землях у складі Великого князівства Литовського, в якому виокремлено три шари правового регулювання системи злочинів проти моралі: писане польсько-литовське та литовсько-руське право, за яким кримінальна відповідальність за вказану категорію злочинів передбачалася у нормах Статутів Великого князівства Литовського 1529 р. та 1566 р., Судебника Казимира IV; міське право, за яким ця категорія злочинів регламентувалася у нормах магдебурзького права та інших його різновидів; право етнорелігійних груп, за яким злочини проти моралі було закріплено у нормах права вірменської, мусульманської, єврейської громад;

знання щодо формування та законодавчого оформлення системи злочинів проти моралі та особливостей кримінальної відповідальності за їхнє вчинення в російському та австро-угорському законодавствах, що діяло на українських землях (Звід законів Російської імперії 1832 р., Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та 1885 р., проекти Кримінального Уложення 1754 р. та 1813 р., Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р., Кримінальне Уложення 1903 р., Кримінальні кодекси Австрійської та Австро-Угорської імперії 1768 р., 1787 р., 1797 р., 1803 р., 1852 р., Закон «Про боротьбу з п'янством в Галичині, Буковині та Великому князівстві Краківському» від 19 липня 1877 р.);

відомості про досить суперечливе ставлення кримінального законодавства Російської імперії до проституції, яке проіснувало до прийняття Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями від 20 листопада 1864 р., стаття 44 якого замінила низку статей Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., що діяло на той час в редакції 1857 р.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використаними у:

науково-дослідницькій діяльності – для подальших досліджень державно-правових проблем, історії становлення та розвитку кримінального законодавства України;

правотворчості – для внесення окремих змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України;

навчальному процесі – при підготовці наукових посібників та підручників з історії держави та права, навчально-методичної літератури, читанні лекцій та проведенні семінарських занять з історії держави і права України, загальної історії держави і права.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення, висновки та рекомендації доповідалися на: Всеукраїнській науковій конференції «Верховенство права очима правників-початківців» (м. Одеса, 3 грудня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у ХХІ ст.» (м. Запоріжжя, 27–28 січня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 7–8 жовтня 2016 р.), ХХ Ювілейній міжнародній звітній конференції юних юристів, студентів, аспірантів і молодих вчених, присвяченій 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 170-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 12 травня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні» (м. Одеса, 14–15 жовтня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави» (м. Черкаси, 26–27 травня 2016 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено у 14 публікаціях, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у виданні, яке не входить до переліку наукових фахових видань, 3 – у зарубіжних наукових фахових виданнях (2 – Молдова, Кишинев; 1 – Словаччина, Братислава) та у 7 тезах доповідей на Міжнародних та Всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, із них основного тексту 174 сторінки, список використаних джерел налічує 231 найменування і розміщений на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, охарактеризовано методи та етапи роботи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, хронологічні рамки, викладено відомості щодо апробації та публікації основних положень дисертації.

Перший розділ «Загальнотеоретичні засади, історіографія та джерельна база дослідження» складається з двох підрозділів і присвячений теоретичному обґрунтуванню теми роботи, а також аналізу результатів наукових досліджень історії становлення та розвитку системи злочинів проти моралі на українських землях та архівних матеріалів, пов'язаних із цим питанням.

У **підрозділі 1.1. «Загальнотеоретичні засади дослідження»** проаналізовано поняття «мораль», «моральність», «моральні відносини» та «аморальність». Встановлено, що об'єкт злочинів проти моральності визначають також як суспільні відносини у сфері громадської моралі, суспільні відносини, які забезпечують нормальний духовний і культурний рівні життя кожної особи, громадський порядок у сфері забезпечення належного духовного стану суспільства, моральне здоров'я населення і нормальний розвиток та виховання неповнолітніх, зокрема.

Зазначено, що моральнісні устої суспільства – це сукупність суспільних відносин, які забезпечують певний паритет інтересів суспільства та окремих його членів при задоволенні своїх потреб та інстинктів на підставі існуючих моральнісних норм, принципів та правил поведінки. Проаналізовано значення терміна «моральні засади суспільства», з яким найчастіше пов'язується безпосередній об'єкт злочинів, передбачених ст. ст. 297 – 304 КК України. На підставі цього було доведено, що моральнісні засади суспільства, моральнісні принципи суспільства або суспільна моральність (це все синоніми) не можуть бути видовим об'єктом цих злочинів. У той же час термін «устої» характеризує не систему моральнісних норм та правил поведінки, схвалених суспільством, а сукупність сформованих та функціонуючих на їх підставі суспільних відносин, що забезпечують існування цього суспільства на рівні цивілізації. Тому він цілком може бути використаний при характеристиці видового об'єкта злочинів, що аналізуються.

Підкреслено, що моральнісні відносини у чистому вигляді не існують. Вони не наділяються самостійним статусом, як, скажімо, відносини політичні, економічні, правові тощо, а містяться у кожному із суспільних відносин. Досліджено неодноразові спроби у науковій літературі розглядати моральнісні відносини під дещо іншим кутом зору, зокрема, розуміння моралі в цілому як системи відносин, в якій зберігається істинний сенс моралі як історичного, класового утворення; системи вчинків, в яких реалізуються факти моральнісної свідомості, тощо.

У **підрозділі 1.2. «Загальна характеристика історіографії проблеми та джерельної бази дослідження»** здійснено аналіз основних наукових досліджень різних періодів стосовно теми роботи, а також аналіз публікацій нормативно-

правових актів та найбільш важливих архівних матеріалів, які відображають особливості нормативного закріплення та реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти моралі на українських землях.

Запропоновано усю сукупність наукових праць із цієї проблеми поділити на три періоди – дореволюційний, радянський та сучасний. Встановлено, що в дореволюційний період одним з найвідоміших дослідників кримінального права взагалі та системи злочинів проти моралі, зокрема, був А. Попов, праця якого «Суд и наказания за преступления против веры и нравственности по русскому праву» побачила світ в 1904 р. Важливе місце в дореволюційній історіографії посідають дослідники кримінального права на українських землях за польсько-литовської доби. Серед них можна назвати І. Малиновського та його працю «Учение о преступлении по Литовскому Статуту».

З'ясовано, що вагомий внесок у розвиток дореволюційної історіографії з досліджуваної проблеми зробили вчені, праці яких присвячено характеристиці устрою запорозьких козаків та зокрема козацькому звичаєвому праву. Серед ряду дореволюційних дослідників цього питання слід виокремити Д. Яворницького, який в 1889 р. видав працю «Очерки по истории запорожских казаков и новороссийского края». Але найбільший науковий інтерес серед досліджень радянських вчених мають розробки у галузі кримінального права на землях Російської імперії.

Серед сучасних дослідників, у першу чергу, слід виокремити автора фундаментального монографічного дослідження з історії кримінального права І. Бойка «Кримінальні покарання в Україні (IX – XX ст.ст.)», що містить матеріали, присвячені системі злочинів проти моралі.

До найбільш важливих складових джерельної бази дослідження слід віднести збірники документів «Акты, относящиеся к истории Юго-западной России», пам'ятки права – церковні статuti князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, Віслицький статут 1347 р., Повний звід статутів Казимира Великого 1420 р., Вартський статут 1423 р., Судебник Мхітара Гоша, Вірменський статут 1519 р., Статuti Великого князівства Литовського (1529, 1566, 1588 р.р.), Соборне Уложення 1649 р., Устав Воїнський 1715 р., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., Звід законів Російської імперії 1832 р., Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та 1885 р., проекти Кримінального Уложення 1754 р. та 1813 р., Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р., Кримінальне Уложення 1903 р., Кримінальні кодекси Австрійської та Австро-Угорської імперії 1768 р., 1787 р., 1797 р., 1803 р., 1852 р., Закон «Про боротьбу з п'янством в Галичині, Буковині та Великому князівстві Краківському» від 19 липня 1877 р.

Найбільш цінними для досліджуваної теми є неопубліковані архівні матеріали: судові справи досліджуваного періоду, що знаходяться у фондах Центрального державного історичного архіву у м. Київ, а саме – 229-й фонд (Архів Коша Нової Запорізької Січі); Центрального державного історичного архіву у м. Львові, а саме – 9-й фонд (Львівський городський суд, Львівської землі, Руського

воєводства), 142-й фонд (Громадський уряд с. Чукви, Перемишльської землі, Руського воєводства); Державного архіву Харківської області, а саме – 40-й фонд (Харківська консисторія); Державного архіву Сумської області, а саме – 521-й фонд (Сумський окружний суд); Державного архіву Дніпропетровської області, а саме – 166-й фонд (Катеринославський окружний суд); Державного архіву Полтавської області, а саме – 14-й фонд (Полтавський окружний суд).

Другий розділ «Правова регламентація злочинів проти моралі на українських землях за староруської та польсько-литовської доби» складається з двох підрозділів і присвячений характеристиці процесу правової регламентації системи злочинів проти моралі на українських землях часів Київської Русі, у складі Королівства Польського, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

У підрозділі 2.1. «Передумови та процес регламентації системи злочинів проти моралі за доби Київської Русі» здійснено аналіз процесу зародження поняття та змісту злочинів проти моралі у додержавний період та надано характеристику системи морально-релігійних злочинів за нормами канонічного права Київської Русі.

Зазначено, що в історії розвитку людства важливим завданням ще за первісної епохи було регулювання статевих відносин, шлюбу та сім'ї, які являли собою систему моральних норм. Саме у цей період сформувалася статевая мораль, яка була важливим об'єктом суспільного контролю та захисту.

Проаналізовано відповідальність за перелюбство за архаїчного періоду та доведено, що практику покарань за цей злочин у першу чергу було спрямовано саме проти жінок, становище яких було жакливим і трагічним. Встановлено, що великий вплив на систему покарань за злочини проти моралі за доби Київської Русі мала церква. Зазначено, що в цей історичний період суто аморальні вчинки дуже часто ототожнювалися з діяннями, що протирічили певним церковним канонам або правилам сімейного співжиття. Тому було виокремлено категорію злочинів – проти релігії, моралі та сім'ї. Це обумовлювалося також і схожістю санкцій, що накладалися за ці злочини у Київській Русі, і єдиною системою органів, що здійснювали судочинство у справах про ці злочини.

З'ясовано, що одним важливим складом, який можна зарахувати до системи морально-релігійних злочинів, була «умичка». «Умичка», тобто викрадення нареченої, була давньою формою укладення шлюбу у слов'ян, із чим церква активно боролася. Встановлено, що блуд, згідно з церковним законодавством Східної християнської церкви, розумівся як злочинний зв'язок між незаміжніми жінками та неодруженими чоловіками. Характерною особливістю цього «гріха», що відрізняло його від зради, було те, що він здійснювався особами, які знаходилися поза шлюбними узами, тобто були неодруженими.

У підрозділі 2.2. «Правова регламентація злочинів проти моралі у джерелах права Королівства Польського, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої» досліджено процес еволюції системи злочинів проти моралі на українських землях у законодавстві польсько-литовської доби.

Зазначено, що за часів Королівства Польського поняття злочинів проти моралі суттєво відрізнялося від цього поняття на теперішній час, і до цієї категорії злочинів нерідко зараховувалися аморальні діяння, які посягали не лише власне на моральні устої суспільства, але й на честь та гідність представників привілейованих станів шляхти, зокрема. Образа гідності виявлялась у приниженні образливим словом або в обмові гідності людини. Якщо обвинувачення не спростовувалося, обмовник підлягав покаранню, зазвичай такому ж, яке належало за злочин, що інкримінувався.

Доведено, що у Великому князівстві Литовському система злочинів проти моралі отримала своє відображення лише у нормах права етнорелігійних груп і частково у нормах німецького міського права. Першим писаним джерелом світського права, в якому закріплювалися злочини проти моралі та покарання за них, був Статут Великого князівства Литовського 1588 р., якого було прийнято уже у Речі Посполитій. До цього моменту ця категорія злочинів залишалася в основному предметом церковної юрисдикції та канонічного права.

Встановлено, що найбільш поширеними складами злочинів проти моралі відповідно до Статуту 1588 р. були: звалтування, перетворення розпусти на ремесло, звідництво. Традиційно ці злочини розглядалися церковним правом і церковними (духовними) судами. Передачу їх під юрисдикцію світських судів можна розцінювати як результат зміцнення у Великому князівстві Литовському рис світської держави.

Третій розділ «Гене́за законодавства про злочини проти моралі на українських землях за козацько-гетьманської доби» складається з двох підрозділів, в яких висвітлюються особливості системи злочинів проти моралі за нормами звичаєвого права Запорізької Січі та їхньої правової регламентації за нормами законодавства в Україні-Гетьманщині.

У *підрозділі 3.1. «Характеристика злочинів проти моралі за нормами звичаєвого права Запорізької Січі»* встановлено, які саме діяння визнавалися злочинами проти моралі у Запорізькій Січі та яка міра покарання призначалася за їхнє вчинення.

З'ясовано, що тяжким кримінальним злочином проти моралі відповідно до козацького звичаєвого права було насильство сексуального характеру стосовно жінки, за яке передбачалося вкрай суворе покарання. Залежно від ступеня тяжкості провини призначалися покарання, які відразу ж приводилися в дію.

Встановлено, що важливим видом злочинів проти моралі за нормами козацького права було пияцтво під час походів. Під час самого походу вживати алкоголь заборонялося категорично, проте певний запас горілки отамани брали із собою для лікування поранених козаків. Якщо хтось із козаків порушував цю заборону, його карали досить жорстко, а також викидали за борт корабля, якщо це був морський похід.

Доведено, що до злочинів проти моралі в Запорізькій Січі також належали перелюбство, блуд та содомський гріх. Запорізька Січ завжди вважалася носієм високих моральних цінностей, особливо щодо сімейних основ.

Проаналізовано систему покарань за цю категорію злочинів. Найпопулярнішим покаранням за скоєння злочинів проти моралі у козацькому товаристві було «побиття киями». Козака прив'язували до стовпа або гармати, поруч клали кий – ціпок, і всі бажаючи з вільного козацького війська могли «повчити» недбалого соратника. Після езекуції, що найчастіше тривала цілий день, козак кланявся громаді та дякував за «науку».

Встановлено, що нерідко за злочини проти моралі призначалося покарання у вигляді смертної кари через повішення. Цей вид смертної кари здійснювався у кілька способів: коня зі злочинцем верхи підводили під шибеницю чи дерево і, накинувши злочинцеві на шию петлю, коня відводили, а злочинець залишався на шибениці; злочинця підвішували за ноги, вниз головою. Крім того існувала і кваліфікована форма повішення – за ребро на гак.

У *підрозділі 3.2. «Правова регламентація злочинів проти моралі за нормами законодавства в Україні-Гетьманщині»* розглянуто основні напрямки регламентації системи злочинів проти моралі у правовій системі України-Гетьманщини.

Досліджено існування двох основних напрямків регулювання системи злочинів проти моралі в Україні-Гетьманщині: 1) юридичне закріплення та регламентація цієї категорії злочинів та покарань за нормами права Московської держави на території України-Гетьманщини; 2) правова регламентація системи злочинів проти моралі за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.

Доведено, що серед джерел права Московської держави найбільшого значення для процесу розвитку кримінального законодавства про злочини проти моралі у цей період набули два нормативно правових акти – Соборне Уложення 1649 р. та Устав Воїнський 1715 р. Так, певна частина норм Соборного Уложення стосувалася системи злочинів проти моралі та відповідальності за їхнє скоєння. Цей законодавчий акт у главі XXII «Указ за какие вины кому чинить смертная казнь и за какие вины смертно не казнить, а чинить наказание» передбачав відповідальність за звідництво та вбивство «блудной и скверной» жінки своєї незаконно народженої дитини. Певна увага злочинам проти моралі приділялася і в законодавчих актах епохи Петра I. Найбільш цікавим в аспекті, що аналізуються, є Артикул Воїнський від 26 квітня 1715 р. Главу 20 цього нормативного акта присвячено цій категорії злочинів, яка має назву «О содомском грехе, о насилии и блуде». У цій главі міститься низка статей, які регламентують склади злочинів проти моралі та встановлюють кримінальну відповідальність за них. Саме цим нормативним актом уперше у вітчизняному праві було встановлено відповідальність за скотолозтво та мужолозтво.

Встановлено, що важливим етапом розвитку системи злочинів проти моралі в Україні-Гетьманщині був звід «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., який містив такі склади злочинів цієї категорії: перелюбство; викрадення чужої дружини; насильницьке одруження дівчини або вдови; дво-

та триженство, дво- та тримужество; кровозмішення; звідництво; скотолозтво, мужолозтво та інші види неприродного статевого зв'язку; вбивство жінкою своїх незаконнонароджених дітей; підкидання жінкою своїх незаконнонароджених дітей; згвалтування; статевий зв'язок з малолітньою особою; розбещення малолітньої особи; згвалтування малолітнього у неприродний спосіб тощо.

Четвертий розділ «Еволюція законодавства про злочини проти моралі на українських землях за імперської доби» складається з двох підрозділів і висвітлює процес становлення та розвитку системи злочинів проти моралі на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперії.

У підрозділі 4.1. «Правова регламентація злочинів проти моралі за нормами кримінального законодавства Російської імперії» розглянуто особливості нормативного закріплення основних складів злочинів проти моралі на українських землях, які належали до складу Російської імперії.

Встановлено, що у післяпетровський період ця категорія злочинів регламентувалася на підставі наказу 1750 р., за яким розшукували та приводили до головної поліції «непотребныхъ женъ и дѣвокъ, а также сводниць». За часів Катерини II розпуста каралася ув'язненням у гамівний будинок. Цей злочин був складовою статті 263 Уставу Благочинія. Однак правова регламентація юридичної відповідальності за цей злочин не виключала одночасно і застосування замість нього церковного покарання як пом'якшуючої обставини.

Доведено, що певну увагу злочинам проти моралі було приділено у «Зводі законів Російської імперії» 1832 р., який також діяв на території українських земель. Вони містяться у спеціальних розділах цього документа, присвячених злочинам проти прав сімейного стану та покаранням за «противозаконное удовлетворение плотских страстей».

Визначено систему злочинів проти моралі за нормами Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Такі діяння передбачалися главою четвертою «О преступлениях против общественной нравственности, и нарушении ограждающих оную постановлений» розділу VIII «О преступлениях и проступках против общественного благоустройства и благочиния». У цьому контексті зазначено, що за тих часів ставлення науковців щодо відокремлення моральності як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони було дуже суперечливим. До того ж певні складнощі викликав пошук критеріїв, які дозволяли би чітко розмежувати злочини проти моральності і, насамперед, статеві злочини.

З'ясовано, що до системи злочинів проти моралі відповідно до Уложення 1845 р. належали: розпуста; утримання власного будинку чи наймання будинку для розпусти; звернення розпусти в ремесло; співжиття неодруженого чоловіка з незамижньою жінкою; пияцтво та поява у відповідному стані у публічних та інших загальнонародних місцях; придбання вина під заставу одягу, домашньої худоби тощо; насильницьке проникнення до публічної бані не своєї статі в той час, коли в ній міються інші особи; мужолозтво та скотолозтво; розтління та згвалтування; кровозмішення; надруга над могилою або тілом померлого.

Досліджено основні тенденції розвитку кримінального права стосовно злочинів проти моралі. Зокрема, проаналізовано зміст проектів Кримінального Уложения 1754 р. та 1813 р. Проекти також регламентують порядок поведження з худобою, яка стала об'єктом скотолозтва; вимірюють суворість караності кровозміщення за допомогою ступенів спорідненості; призначають покарання за згвалтування тощо.

Проаналізовано застосування епітимії, передбаченої за кровозміщення та кровозмішувальні шлюби. На підставі цього встановлено, що практика Св. Синоду у XVIII ст. стосовно ступенів спорідненості та свійства, в яких шлюби вважалися дійсними та законними, не була одноманітною. Але стосовно призначення епітимії за шлюби у близьких ступенях спорідненості та свійства сказати те ж саме неможливо, тому що церковна епітимія призначалася незалежно від визнання шлюбу дійсним або недійсним. Звідси церковне покарання інколи супроводжувало розірвання шлюбу, інколи призначалося таким особам, шлюб яких, хоча й укладений у заборонених ступенях спорідненості та свійства, залишався Св. Синодом у силі.

Досліджено еволюцію системи злочинів проти моралі за нормами Уложения про покарання кримінальні та виправні 1885 р., Кримінального Уложения 1903 р. та Статуту про покарання, які накладалися мировими судьями 1864 р. Встановлено, що ст. 44 Статуту фактично декриміналізувала не тільки проституцію, але й деякі інші діяння, які за Уложением про покарання кримінальні та виправні редакції 1857 р. визнавалися злочинами проти моралі.

У підрозділі 4.2. «Юридичне відображення системи злочинів проти моралі у кримінальному законодавстві Австро-Угорської імперії» висвітлено процес регламентації системи злочинів проти моралі на українських землях, які належали до складу Австро-Угорської імперії.

Доведено, що Австрійський Кримінальний Кодекс 1852 р. залежно від виду порушених інтересів поділяв усі злочини на суспільні злочини (злочини проти безпеки суспільства або злочини проти безпеки товариств) та приватні злочини (злочини проти безпеки окремих осіб). Саме до останньої групи належали такі злочини проти моралі (статеві злочини), як згвалтування жінки (§ 125), перелюб (§ 502), зганьблення неповнолітньої родички домашніми (§ 504); розпуста (§ 505); закорінене пияцтво (§ 524); вчинення неморальних дій (§ 525), збезчещення (§ 128), кровозміщення (§ 131), сутенерство (§ 512); допомога в розпусті, якщо її було надано шинкарями, корчмарями або їх прислугою (§ 515); позичання дітей для жебракування (§ 521) тощо.

Встановлено, що певні категорії злочинів проти моралі містилися не в особливій частині кодексу, а в інших нормативно-правових актах. Зокрема, австрійське законодавство передбачало кримінальну відповідальність за пияцтво, зараховуючи його до протиправних діянь, які посягають на суспільну мораль. Кримінально-правову кваліфікацію та міру відповідальності за цей злочин було передбачено § 1 Закону «Про боротьбу з пияцтвом в Галичині, Буковині та Великому князівстві Краківському» від 19 липня 1877 р.

З'ясовано, що вельми поширеним видом злочинів проти моралі, передбаченим австрійським законодавством, було зайняття проституцією. Відповідальність, за цей злочин було передбачено § 1–6 Закону «Про прийнятність тримання у виправному будинкові та будинкові примусової праці» від 24 травня 1885 р.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнено теоретичні та практичні результати, отримані у ході дослідження, основними з яких є:

1. Поняття та зміст системи злочинів проти моралі отримали свого розуміння у примітивному вигляді ще в додержаний період. В історії розвитку людства важливим завданням ще за первісної епохи було регулювання статевих відносин, шлюбу та сім'ї, які являли собою систему моральних норм. Саме у цей період виникла статева мораль, яка була важливим об'єктом суспільного контролю та захисту. Сексуальні заборони не виникли в один день. Вони з'явилися у результаті тривалих спроб і помилок, проте були дуже раннім надбанням людства. Саме вони відображали первісну мораль, яка й досі відлунує у поведінці людей. Свобода статевих відносин первісного періоду була безмежною: мали місце прояви проміскуїтету, гомосексуалізму, статевого фетишизму, інцесту, інших видів статевих збочень, однак одне залишалось сталим майже в усіх суспільних формаціях – це заборона перелюбства, яке вже за первісної епохи вважалося найбільш типовим, поширеним і певною мірою небезпечним злочином проти моралі. Моральні вимоги, які у цьому плані ставилися до чоловіків, були більш м'якими. Перелюбство, вчинене чоловіками, також не схвалювалося, але за архаїчних часів такі дії, як правило, вважались крадіжкою жінки, яка була власністю іншого чоловіка, а тому посягати на неї заборонялося.

2. Важливу роль у житті суспільства відігравала правова регламентація злочинів проти моралі за доби Київської Русі. При цьому головне місце у цьому процесові посідала церква. Вплив церковного права та канонічного соціального контролю стосовно цього питання почав відчуватися після прийняття християнства в 988 р. Злочини проти моральної чистоти у переважній більшості було визначено Статутом Володимира Великого, але в цей історичний період суто аморальні вчинки дуже часто ототожнювалися з діяннями, що протирічили певним церковним канонам або правилам сімейного співжиття. Тому за доби Київської Русі було б логічним виокремити категорію «злочини проти релігії, моралі та сім'ї». Це обумовлюється також і схожістю санкцій, що накладалися за ці злочини у Київській Русі, і єдиною системою органів, що здійснювали судочинство у справах про ці злочини.

3. Процес становлення і розвитку інституту злочинів проти моралі на українських землях тривав за доби Королівства Польського. Підтвердженням цього стали норми Віслицького статуту 1347 р., Повного зводу статутів Казимира Великого 1420 р., Вартського статуту 1423 р. та інших нормативних актів, що

передбачали відповідальність за правопорушення, яку встановлювали від імені держави королівські чиновники. У досліджуваній період поняття злочинів проти моралі суттєво відрізнялося від понять цих злочинів теперішнього часу і до цієї категорії злочинів нерідко зараховувалися аморальні діяння, які посягали не лише власне на моральні устої суспільства, але й на честь та гідність представників привілейованих станів, зокрема шляхти. Тому особливу групу злочинів за законодавством Польського Королівства становили злочини проти честі та моралі. З формуванням поняття шляхетської честі образу гідності почали вважати тяжким аморальним злочином. Образа гідності виявлялася у приниженні образливим словом або в обмові гідності людини. Якщо обвинувачення не спростовувалося, обмовник підлягав покаранню, зазвичай такому ж, яке належало за злочин, що інкримінувався.

4. На українських землях у складі Великого князівства Литовського було виокремлено три шари правового регулювання системи злочинів проти моралі: писане польсько-литовське та литовсько-руське право (було представлено нормативно-правовими польсько-литовського та литовсько-руського походження – Статути Великого князівства Литовського 1529 р. та 1566 р., Судебник Казимира IV тощо), міське право (являло собою норми магдебурзького права та інших його різновидів, що діяли на українських землях), право етнорелігійних груп (норми права вірменської, мусульманської, єврейської громад). Усі ці правові підсистеми містили норми кримінального права, але система злочинів проти моралі у цей період набула свого відображення лише у нормах права етнорелігійних груп і частково у нормах німецького міського права. Першим писаним джерелом світського права, в якому закріплювалися злочини проти моралі та покарання за них, був Статут Великого князівства Литовського 1588 р., якого було прийнято уже в Речі Посполитій. До цього моменту ця категорія злочинів залишалася в основному предметом церковної юрисдикції та канонічного права. За Судебником Мхітара Гоша, усі кримінальні справи поділялися на тих, що судилися за церковними канонами, і тих, що судяться за світськими законами. І саме до другої групи належали злочини проти моралі, до яких Судебник зараховував згвалтування, побиття або образу батька чи матері, поширення пліток про батьків тощо.

У татарських релігійних громадах на українських землях склалася власна система злочинів проти моралі, передбачена мусульманським правом. В умовах общинного існування татар серед християнського населення на українських землях покарання за їхнє скоєння для членів цієї етнорелігійної групи призначалися та виконувалися громадою або родом.

Досить ретельно регламентувалася система злочинів проти моралі та покарання за їхнє скоєння у джерелах магдебурзького права на українських землях. Норми магдебурзького права до злочинів проти моралі зараховували відьомство, статеві стосунки між представниками різних конфесій, перелобство, розпускання неправдивих пліток тощо. Вельми поширеним видом покарання за злочини

проти моралі за нормами магдебурзького права було вигнання. Згідно з нормами магдебурзького права вигнанням мали карати звідників і звідниць.

5. Значного впливу на процес розвитку законодавства про злочини пороти моралі за козацько-гетьманської доби набули норми звичаєвого права. Особливого застосування вони отримали у Запорізькій Січі. Саме звичаєве право регулювало процес притягнення до відповідальності осіб, які вчиняли злочини проти моралі, і саме звичаєве право найбільшою мірою відображало інтереси більшості населення Січі. Крім того, слід звернути увагу на факт визнання російською владою існування звичаєвого права у сфері кримінального права стосовно злочинів проти моралі, навіть незважаючи на те, що серед норм звичаєвого права запорожців у досліджуваній період зустрічалися й такі, що суперечили діючому російському законодавству.

6. В Україні-Гетьманщині існувала ціла низка різноманітних джерел права, які встановлювали відповідальність за злочини проти моралі. Це мало як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, велика кількість джерел права могла б зробити систему законодавства Гетьманщини про злочини проти моралі більш досконалою. У разі відсутності конкретної правової норми в одному з діючих джерел права, ця норма могла бути заміненою на іншу, яка мала місце в іншому джерелі права. Отже, цей стан речей міг би повністю відповідати як інтересам суспільства, так і інтересам держави. З іншого ж боку, не всі з перелічених у дослідженні джерел права мали єдине спрямування при регулюванні відносин, пов'язаних із притягненням осіб до відповідальності за вчинення цієї категорії злочинів.

7. Досить детальній регламентації підлягає система злочинів проти моралі за нормами «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Цей документ містив досить велику кількість складів злочинів проти моралі і передбачав сувору систему покарань як для жінок, так і для чоловіків, які вчинили злочин. Крім того, «Права...» також захищали і майнові інтереси постраждалих осіб, що є певною новелою вітчизняного законодавства.

8. Найбільшу кількість заборон, які стосувалися злочинів проти моралі, було врегульовано у кримінальному законодавстві на українських землях у складі Російської імперії в XIX ст. Нормативні акти Російської імперії містили відповідний еволюційний синтез між канонічним правом та світським кримінальним правом. У них було закріплено норми, які передбачали по суті церковні покарання, що свідчить не про секуляризацію, започатковану Петром I, а про щільне зрощення держави й церкви, коли вони навіть посилалися одна на одну у своїх одностайних актах. З огляду на час та природу того суспільства, необхідно підкреслити, що у більшості норм санкції за злочини проти моралі не були суворими.

9. Нормативна регламентація системи злочинів проти моралі набула свого відображення і в кримінальному законодавстві Австрійської (Австро-Угорської) імперії на українських землях. Але вона мала певні особливості. Обмежуючи церковну юрисдикцію, австрійський кримінальний кодекс 1768 р. значне місце

відвів сексуальним злочинам і злочинам проти моралі та сімейного укладу. Нововведенням австрійського кримінального законодавства про злочини проти моралі було передбачення покарання за злочини, скоєні шляхом друку (пасквілі, карикатури тощо), що закріплювалися у Кримінальному кодексі 1768 р. Досить своєрідною і дивною є система злочинів проти моралі, передбачена Кримінальним кодексом 1787 р., яка передбачала підробку грошей та цінних паперів, а також покарання за втечу з місць позбавлення волі. Але найбільш розвинену систему злочинів проти моралі містив Кримінальний кодекс 1852 р., який зараховував до них досить традиційні склади – звалтування жінки, перелоб, зганьблення неповнолітньої родички домашніми; розпуста; закорінене пияцтво; вчинення неморальних дій, збезчещення, кровозмішення, сутенерство; допомога в розпусті, якщо її було надано шинкарями, корчмарями або їх прислугою; позичання дітей для жебракування тощо.

10. Протягом більшої частини історії цього питання, визначення того, що є гріхом, провинною, злочином проти моралі, формувалося кліром від язичництва до християнства. Потужний вплив релігії на те, що визнається злочином проти моралі відчувається й нині. Але дослідження правових пам'яток надає можливість зробити висновок, що з Х по ХХ століття вплив церкви на злочинність і караність діянь проти моралі був безпрецедентним.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Громовий О.О. Злочини проти релігії, моралі та сім'ї в джерелах церковного права Київської Русі. *Юридичний вісник*. Одеса, 2016. № 1. С. 149–154.
2. Громовий О.О., Остапенко Т.О. Система злочинів проти моралі в джерелах права на українських землях польсько-литовської доби. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: зб. наук. праць. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2016. Вип. 19. С. 4–7.
3. Громовий О.О. Система злочинів проти моралі за нормами «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. Кишинев, 2016. № 5(21). С. 6–10.
4. Громовий О. О. Система злочинів проти моралі на українських землях за нормами Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 3–8.
5. Громовой А. О. Система преступлений против морали в источниках права Московского государства на территории Украины-Гетманщины. *Leges si viata*. Кишинев, 2017. № 1. С. 45–48.
6. Громовий О. О. Система законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.) в дореволюційній, радянській та сучасній історіографії. *Visegrad journal on human rights*. Братислава, 2021. № 1. С. 202–206.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Громовий О.О. Вбивство жінкою своєї незаконнонародженої дитини як злочин проти моралі за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. *Верховенство права очима правників-початківців*: матеріали Всеукр. наук. конф. студ. та асп. (м. Одеса, 3 груд. 2016 р.): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова; НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2016. С. 42–43.

2. Громовий О.О. Кримінально-правова характеристика згвалтування як злочину проти моралі за нормами «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 січ. 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 14–17.

3. Громовий О.О. Кримінально-правова характеристика перелобства як злочину проти моралі за нормами «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 7–8 жовт. 2016 р.). Херсон: Видав. дім «Гельветика», 2016. С. 6–9.

4. Громовий О.О. Мужолозтво та скотолозтво як злочини проти моралі за нормами законодавства Російської імперії: матеріали ХХ Ювілей. міжнар. звіт. конф. юних юристів, студентів, аспірантів і молодих вчених, присвяч. 20-річчю Нац. ун-ту «Одеська юридична академія» та 170-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 12 трав. 2017 р.): у 3 т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Фенікс, 2017. С. 85–87.

5. Громовий О.О. Розвиток інституту кримінальних покарань за злочини проти моралі на українських землях (X – XIX ст.). *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. Черкаси: Вид. О. Вовчок, 2016. С. 24–27.

6. Громовий О.О. Система злочинів проти моралі за нормами звичаєвого козацького права Запорізької Січі. *Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14–15 жовт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 10–14.

7. Громовий О.О. Система злочинів проти моралі у джерелах канонічного права Київської Русі. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.): у 2 т. Т. 1. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. л-ра, 2016. С. 173–175.

Інші публікації, які додатково відображають окремі положення дисертації:

1. Hromovyy O.O., Anyshchuk N. V. The system of crimes against morality under customary law of Zaporizhzhya Sich. *Молодий вчений*, 2016. № 10(37). С. 434–437.

АНОТАЦІЯ

Громовий О.О. Становлення і розвиток законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

У дисертації здійснено історико-правовий аналіз процесу становлення та розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.) та практики його застосування. Наведено нове вирішення наукового завдання, яке полягало у виявленні закономірностей та особливостей розвитку законодавства про злочини проти моралі на українських землях (IX ст. – 1917 р.).

Встановлено, що поняття та зміст системи злочинів проти моралі набули свого розуміння у примітивному вигляді ще в додержавний період. Зроблено висновок, що важливу роль у житті суспільства відігравала правова регламентація злочинів проти моралі за доби Київської Русі.

Проаналізовано основні кримінальні санкції за злочини проти моралі за козацько-гетьманської доби. В основному ці санкції регламентувалися нормами звичаєвого права. Особливого застосування ці санкції отримали на Запорізькій Січі.

Досить детальної регламентації підлягає система злочинів проти моралі за нормами «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. При цьому цей документ містив досить велику кількість складів злочинів проти моралі і передбачав сувору систему покарань як для жінок, так і для чоловіків, які вчинили злочин.

Охарактеризовано розвиток законодавства, яке стосувалося злочинів проти моралі, та було врегульовано у кримінальному законодавстві на українських землях у складі Російської імперії в XIX ст.

Здійснено аналіз нормативної регламентації системи злочинів проти моралі у кримінальному законодавстві Австрійської (Австро-Угорської) імперії на українських землях.

Ключові слова: мораль, моральність, злочини проти моралі, кримінальна відповідальність, перелюбство, кримінальне покарання, статеві злочини, звідництво, кровозмішення, проституція.

SUMMARY

Hromoviy O.O. Formation and development of legislation on crimes against morality in the Ukrainian lands (IX century – 1917). – Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences majoring in 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and law doctrine. – National university «Odessa academy of law», Odessa, 2021.

In the dissertation the historical and legal analysis of the process of formation and development of the legislation on crimes against morality on the Ukrainian lands (IX century – 1917) and practices of its application is carried out. A new solution to the scientific problem is given, which was to identify the patterns and features of the development of legislation on crimes against morality in the Ukrainian lands (IX century – 1917).

It is established that the concept and content of the system of crimes against morality received its understanding in a primitive form in the pre-state period. It is concluded that an important role in the life of society was played by the legal regulation of crimes against morality in the period of Kievan Rus.

The dissertation analyzes the main criminal sanctions for crimes against morality in the Cossack-Hetman era. They were mainly regulated by customary law. They were especially used in the Zaporozhian Sich.

The system of crimes against morality is subject to quite detailed regulation according to the norms of the «Rights of the Little Russian People» in 1743. At the same time, this document contained a large number of crimes against morality and provided a strict system of punishment for both women and men who committed crime.

Particular attention is paid to the prohibitions relating to crimes against morality, and were regulated by criminal law in the Ukrainian lands as part of the Russian Empire in the XIX century.

The paper analyzes the normative regulation of the system of crimes against morality in the criminal legislation of the Austrian (Austro-Hungarian) Empire in the Ukrainian lands.

Key words: morality, crimes against morality, criminal responsibility, adultery, criminal punishment, sexual crimes, pimping, incest, prostitution.

Підписано до друку 10.08.2021.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 2108-20.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com

